

**«ԻՆՏԵՐԱԿՏԻՎ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ»
ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ**

**ՀԵՐԹԱԿԱՆ ԱՏԵՍՏԱՎՈՐՄԱՆ ԵՆԹԱԿԱ
ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ
ԴԱՍԸՆԹԱՑ 2022**

ԱՎԱՐՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

ԹԵՄԱ

Բառապաշարի գործուն և ոչ գործուն

շերտերի դիտարկումը Շիրազի պոեզիայում

ԱՌԱՐԿԱ

Հայոց լեզու

ՀԵՂԻՆԱԿ

Ազգանուշ Հովհաննիսյան

ՄԱՐԶ

Արմավիր

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

**Վաղարշապատի Ռ, Պատկանյանի անվան N 9
հիմնական դպրոց**

Բովանդակություն

Ներածություն-----	2
Գլուխ 1-----	5
1.1 Հնաբանություններ-----	6
ա) Պատմաբաներ / տեղանուններ և անձնանուններ	
բ) Հնաբաներ / գրաբարյան կիրառություններ	
1.2 Նորաբանություններ և դիպվածային բառեր-----	10
1.3 Բարբառային և ժողովրդախոսակցական բառեր-----	14
Եզրակացություն-----	16
Օգտագործված գրականության ցանկ-----	18

Ներածություն

Հարուստ և բազմաշերտ բառապաշարի դիտարկման, ուսումնասիրության համար նախընտրեցինք Շիրազի պոեզիան: Լեզվաոճական առանձնահատկությունների բացահայտման գործընթացը կօգնի լավ հասկանալու Շիրազի ներաշխարհը, և հակառակը՝ Շիրազի քնարերգությունը թույլ կտա լողալու հայերենի բառապաշարի անհուն ծալքերում: Հետազոտական այս աշխատանքում հետազոտական նախագիծը՝ իբրև մեթոդ, դիտարկման մեր գործընթաց ներառելը (թե՛ անհատական, թե՛ խմբային) շատ նպատակային է: Ընկալումն ու յուրացումը նույնպես արդյունավետ դարձնելու համար կարևոր նախապայման է դասախոսության մեթոդը:

Կիրառել հնարամիտ մեթոդներ, որոնցից ստացած գիտելիքի միջոցով սովորողները կտարբերակեն բառապաշարի գործուն և ոչ գործուն շերտերը, կարդացած բնագրում կգտնեն հանդիպած բառերի իմաստն ու նշանակությունը, կկարողանան դասդասել բառերը՝ համապատասխան գծապատկերի (էջ 2): Հետազոտական նախագիծ մեթոդով կկատարելագործվեն սովորողի հմտությունները: Ճիշտ մեթոդաբանությունը գովելի վերջնարդյունքի գրավականն է:

Գործնական ուղղվածության միջոցով գիտելիքը կդառնա հասանելի:

Հետազոտական աշխատանքի նպատակն է՝

- զարգացնել ինքնուրույն մտածողություն
- ձևավորել կարող և ունակ սովորող
- խթանել սովորողների ուսումնական գործունեությունը
- Կատարելագործել սովորողի մոտ արագ կողմնորոշվելու հմտություններ

Խնդիրներն են՝

- խորապես ուսումնասիրել ուսումնական նյութը
- ստեղծել գիտելիքի կայուն բազա
- դուրս բերել անձանոթ բառերը, որոնք բացատրությունների հոմանիշային շարքեր

- կազմակերպել, ձևավորել ուսուցման համար նպաստավոր և չձանձրացնող մթնոլորտ
- թույլ տալ սովորողին ինքնարտահայտվելու, սեփական մտքերն ու կարծիքը անկաշկանդ հայտնելու:

Գուցե այնտեղ էլ գրականագետը կամ լեզվաբանը կգտնի դեռևս չբացահայտված ռացիոնալ հատիկ:

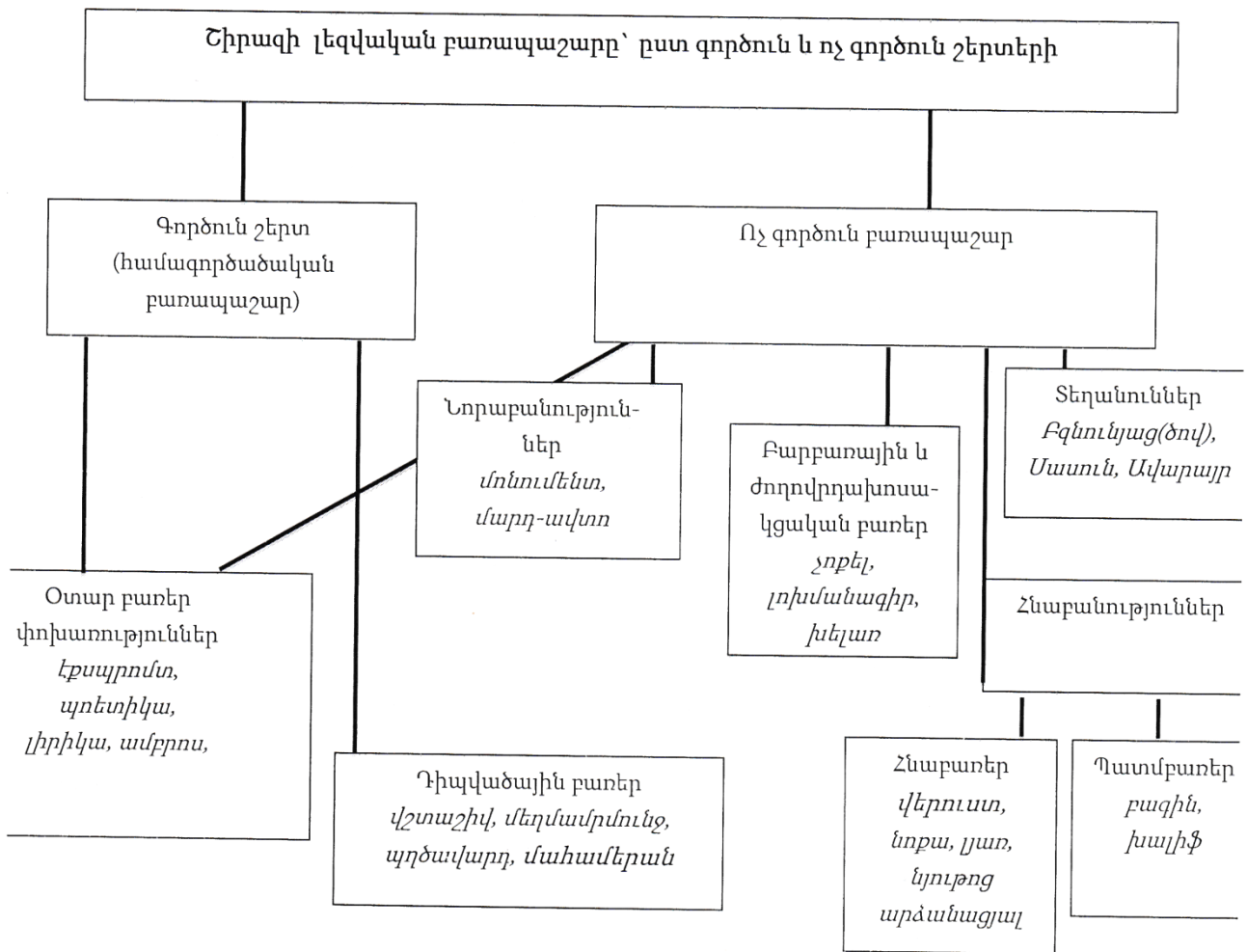
Ակնարկ: Ժողովուրդը ծնում է զավակներ, ովքեր դառնում են նրա սրտի կենսական բաբախը: Շիրազը սիրվեց միանգամից: Լեզվի, ոճի ինքնատիպությամբ նա ի սկզբանե հետաքրքրություն առաջացրեց, թարմություն ու նորություն բերեց հայ քնարերգություն: Շիրակի դաշտավայրի որդին, որի արմատները սերում էին Վանից, ըստ Չոպանյանի՝ «Երևանի և ամբողջ աշխարհի հայ բանաստեղծներուն մեջ ինքնուրույն տեղ մը գրավելու արժանի ներշնչյալ, հմայիչ քնարերգակ մըն է»:

Նրան հաջողվեց ոչ միայն հավատարիմ մնալ հայ դասական բանաստեղծության բազմադարյան ավանդույթներին, այլև ստեղծել իրեն բնորոշ քնարերգական ուղղություն՝ աշխարհընկալման իր անմիջականությամբ ու կեցվածքով:

Շիրազը, իրոք, նորագույն հայ քնարերգության նորարարներից մեկը եղավ, բովանդակության ու ձևի ուրույն նորարարը: Նա գտավ նաև հայ պոեզիայում նոր կերպ: Կարծում ենք՝ ստեղծագործության հսկայական նշանակությամբ և ճանաչողականությամբ, ընդհանրացումների տիեզերականությամբ և լեզվական անսպասելի լուծումներով Հովհաննես Շիրազը բանաստեղծական զարգացման համաաշխարհային ուղեծրում իր ուրույն տեղն ունի՝ շփման եզրեր ունենալով հին ու նոր բոլոր խոշորագույն քնարերգուների հետ:

Իր շուրջ կեսդարյա ստեղծագործական կյանքում Շիրազը թողել է հարուստ գրական ժառանգությ ուն:

Այս հետազոտական աշխատանքում դիտարկում ենք գրողի պոեմներում, «Քնար Հայաստանի» ժողովածուում բառապաշարի գործուն և ոչ գործուն շերտերը, որոնք ստորև ներկայացնում ենք գծապատկերի տեսքով.

Գլուխ 1. Բառապաշարի գործուն և ոչ գործուն շերտերի դիտարկումը Շիրազի պոեզիայում

Լեզվական որևէ իրողության արդյունավետ ուսուցման համար կարևոր նախապայման է բնագրային հենք ընտրելը: Դրա միջոցով է իրականացվում ուսումնական մտային աշխատանքի այնպիսի կարևոր խնդիր, ինչպիսին է գեղարվեստական խոսքի, բառի արտաքուստ չարտահայտված, բայց ներքին շերտերում պահված ասելիքի բացահայտումը, ընկալումը և մեկնաբանումը:

Բառը լեզվի հիմնական նյութական բաղադրիչն է և հաղորդակցման ամենակարևոր լեզվական միավորը: Խոսքում հանդես է գալիս իր երկու հիմնական գործառույթներով՝ անվանողական դերով և հուզաարտահայտչական երանգավորմամբ:¹

Ըստ գոյատևության հայ լեզվաբանությունը բառերը բաժանում է երկու խմբի՝ գործուն և ոչ գործուն:

Գործուն են այն բառերը, որոնք գոյություն ունեն վաղ ժամանակներից, ստեղծվել են հետագայում և հարատևում են մինչ օրս:

Ոչ գործուն են այն բառերը, որոնք պատմական մի ժամանակահատվածում գործածվել են, սակայն ինչ-ինչ պատճառներով դարձել են ոչ գործածական: Այդպիսի բառերի մի մասը գործածվել է գրաբարում, մի մասն էլ՝ ավելի ուշ ժամանակներում, նույնիսկ մեր օրերում, բայց այժմ այդ բառերը տրվել են մոռացության: Հազարավոր այդպիսի բառեր, սակայն, պահպանվել են գրականության էջերում, որտեղից էլ, իհարկե, ոչ լրիվ մուտք են գործել մեր բառարանները:

Բառապաշարի ոչ գործուն շերտին են պատկանում հնաբանությունները, նորաբանությունները, տերմինները, ժարգոնային-ծածկալեզվային բառերը և գոեհկաբանությունները, բարբառային ու դիպվածային բառերը:²

Շիրազը իրենով է արել ինչպես գործուն, այնպես էլ ոչ գործուն բառապաշարը: Բառերն այնպես են խաղում, վետովետում նրա գրչի տակ, որ համագործածական շատ

¹ Տե՛ս Լևոն Եզեկյան, Հայոց լեզվի ոճագիտություն, Եր., 2004, էջ 116:

² Տ՛ես, Մ.Պ.Պողոսյան, Խոսքի մշակույթի և ոճագիտության հիմունքներ, 1 Եր., 1990, էջ 149

պարզ ու հասարակ բառերով, բայց հասուն փիլիսոփայությամբ Շիրազը կարողանում է ստեղծել գողտրիկ էջեր, որոնք անմահ են ու մնայուն:

Այնքան գրքեր եմ կարդացել, իմ սեր,

Բայց հոգուդ գիրքը մութ մնաց դարձյալ,

Աստղերի լեզուն հասկացա ես էլ,

Բայց հոգուդ գիրքը, չեմ կարող կարդալ. «Քնար Հայաստանի», հ.2, էջ 44) Շիրազի

կախարդական գրիչը հասարակ ու պարզ բառերը դարձրել է քնարերգության գեղեցիկ մի նմուշ:

Թե իմ երգերը, իբրև գոհարներ,

Ղուր գան իմաստուն քառասուն մարդու,

Անունս կապրի քառասուն դարեր : («Ք.Հ.», հ. 2, էջ 58)

Ինչպես տեսնում ենք, բառերը պարզ են ու հասկանալի, իսկ միտքը խորն է ու իմաստուն: Մեջբերման բոլոր բառերը համագործածական բառապաշարից են, սակայն հեղինակը կերտում է տողեր, որոնք վկայում են նրա տաղանդի մասին:

Շիրազի ժողովածուներում ոչ գործուն բառաշերտից հանդիպում ենք բարբառային և ժողովրդախոսակցական բառերի, նորաբանությունների, դիպվածային բառերի, շատ են հանդիպող տեղանունները, իսկ հնաբանություններն ուղղակի հրաշքներ են գործում:

Հատկապես գրավիչ են բանաստեղծի հնաբանությունները:

1.1 Հնաբանությունները (հնաբառեր և պատմաբառեր) առօրյա գործածությունից դուրս մղված, հնացած բառերն ու ձևերն են, որոնք անհրաժեշտության դեպքում կարող են գործածվել արդի լեզվում:³

Հնաբանությունները յուրաքանչյուր լեզվի բառապաշարի ամենասակավ ու սահմանափակ գործածություն ունեցող բառերն են և պատկանում են լեզվի ոչ կենսունակ, ոչ գործուն բառաշերտին:

Հնաբանությունները բաժանվում են երկու խմբի՝ պատմաբառեր և հնաբառեր:

ա) Պատմաբառերը ժողովածուում հաճախադեպ են: Սրանք լեզվի զարգացման որոշակի փուլում անվանել են տվյալ ժամանակաշրջանին բնորոշ առարկաներ, երևույթներ, տարբեր հասկացություններ, որոնք ժամանակի ընթացքում վերացել են, երբ

³ Ա.Ա. Մարգարյան, Ժամանակակից հայոց լեզու, Եր., 1993, էջ 205:

այդ իրողությունները տարբեր պատճառներով դուրս են եկել գործածությունից: Գործածությունից դուրս են մնացել նաև դրանք անվանող բառերն ու արտահայտությունները:⁴

Շիրազը պատմական պատկեր և հնադարյան կոլորիտ ստեղծելու նպատակով դիմել է **պատմաբանի** կիրառությանը:

Մեարոպ Մաշտոց, հայոց աստվածն ու բազինն էս դու հայոց,

Մմեն հայ մոր ստինքի մեջ՝ շրթունքին էս դու հայոց... (Ք.1., 1.2 էջ 14)

Ժամանակակից հայերենի բացատրական բառարանում բազին նշված է պատմաբան, գրականը՝ զոհասեղան:

Շինականը Շիրակի, որ խալիֆին մահս տար...

Ժամանակակից հայերենի բացատրական բառարանում խալիֆ նշված է պատմաբան, գրականը՝ արաբների ամիրապետի տիտղոս:

Պատմաբաները լեզվի զարգացման տվյալ փուլում չունեն իրենց համարժեք, հոմանիշ ձևերը:

Պատմաբաների շարքին են դասվում նաև որոշ **անձնանուններ ու տեղանուններ**:

Բանաստեղծի հատկապես մի քանի գործերում շատ են հիշատակվում տեղանունները Բզնունյաց (ծով), Սյունիք, Մասուն, Մարմաշեն, Շիրակ, Օշական, Ավարայր, Մշո դաշտ, Արածանի, Արագ և այլն: («Ք.Հ», հ. 2, էջ 353)

Հանդիպում են նաև բազմաթիվ անձնանուններ՝ Ծովինար, Խանդուր խանում, Անահիտ, Այծեմնիկ, Փոքր Մհեր , Իշխան Սլաք, Մուշեղ և այլն:

Ի՞նչ է նշանակում պատմական անունների և տեղանունների այս տարափր: Հիրավի, փնչպես հավաստում է գրականագետ Դավիթ Գասպարյանը, Շիրազը մի յուրահատուկ բավականություն է ստանում հայոց պատմական անունների թվարկմամբ, կարծես այդպես միաբանում է հայրենիքի տարածքները:

Տեղանունների բազմաքանակության մեջ իր փառահեղ գահույթին է Մասիսը:

Մասիսամեծար բանաստեղծը միշտ երգում է, գովերգում է, կարոտում է նրան: Մասիսի երգիչ. Մասիսի ամենամիլիրյալ երգիչն է Շիրազը: Նա փառաբանում է՝ հիշեցնելով՝ «Մասիսը՝ օրոցքը մարդկային ցեղի »: (Երկեր, հ.2, էջ 60)

Եվ այսպես մանուկ մարդը դրախտից...

⁴ Լ.Եզեկյան, Հայոց լեզու, Եր., 2005, էջ 157:

Ցած իջավ ինչպէս Նոյն Արարատից: (հ. 2, էջ 61)

Կամ՝

Ազգ իմ, անսա և օղ արա պատգամներս ականջիդ,

Սև ամպի տակ մի թող Մասիսն ու Վանա ծովն իմ վճիտ:

Մասիսը մարդկության փրկության հանգրվանն է, Շիրազի համար Մասիսն աստվածային ոլորտներից է, Մասիսն անբասիր է, սուրբ մասունք է Մասիսը, իսկ ամենաողբերգականը՝ իրենն ու հայինը չէ:

Շիրազի ամենանվիրական բաղձանքը Մասիսը «սև ամպի տակից»՝ թուրքերից, ազատագրելն է:

Շիրազի լեզուն Մասիսի մասին խոսելիս միշտ դառնում է բռնկուն: Երևույթը, առարկան կարծես թե նույնն են, բայց պատկերներն ամեն անգամ ներկայանում են նորովի, նոր ոճով, արտահայտչամիջոցների նոր ընտրությամբ:

Հասկանալով նրան՝ հասկանում ենք՝ Մասիս երգելով՝ Շիրազը երբեք չի ձանձրանում ու չի ձանձրացնում:

բ) Հնաբառեր

Ուսումնասիրելով Շիրազի հիշյալ ժողովածուները՝ նկատեցինք, որ բանաստեղծը տուրք է տալիս գրաբարին:

Իհարկե, հնարավոր չէ խոսել «Բիբլիականների» լեզվաոճական առանձնահատկություններից՝ չանդրադառնալով գրաբարյան բառապաշարին, որն այնքան ճիշտ ու գրագետ է կիրարկված հեղինակի կողմից:

Եթե բիբլիական է, ուրեմն տեղին է գրաբարը, որը հնաբույր ու աստվածային կոլորիտ է հաղորդում պատկերներին:

Իսկ ծաղիկներից՝ շունչն անմահության

Որպես նոր գինի, իցիվ դու գտնես,

Ըմպես, որ չիջնես ձորը ծերության.. (Երկեր, հ. 2, էջ 12)

Կամ՝

Ու մինչև այսօր չգիտես՝ գտա՞վ, թե դեռ չի գտել՝

Զի մարդը ծաղկի սուրբ քնքշությանը մնաց անընտել: (էջ 25)

Շիրազի գրաբարյան բառերի կիրառությունները խոսքիմասային բազմազանություն ունեն: Պոեմներում շատ են գոյականի տարբեր հոլովաձևերով կիրառությունները, դերանունները, բայի դիմավոր և անդեմ ձևերը, վերաբերականներն ու շաղկապները:

Գոյականով արտահայտված ձևեր՝ կենացհովիտ, նյ ութոցմիացում, հրաշքը շարմանց, յոթանասունհովտաց, գեղջկանց, հունաց, լյառ, բուսոց արքա, որդոց, աղոթող լերանց, իրանացոց և այլն:

Բայերով՝ եղյալ, արձանացյալ, խոռվյալ, եղյալ, ավարտվեցավ և այլն: Այլ խոսքի մասերով՝ նոքա, ինձմով, աստ, նոցա, զի, իցիվ և այլն:

Ու թե մեռնում է՝ մեռնում է միայն

Ինչպես ցորյանը ի սեր նոր ծագման. (Էջ 56)

Կյանքի հարատևության, գիտակցված մահվան և անձնագոհության նկարագրությունը ավելի խոսուն և պատկերավոր է դարձել ընդամենը գրաբարաձև դրված ցորյան բառով, նաև ի-սեր նախդրավոր բառակապակցության շնորհիվ:

Ազդեցիկ, են նաև հարակատար դերբայի նշանակությամբ կիրառված գրաբարյան բայաձևերը, որոնցով անչափ հարուստ է պոեմների ժողովածուն:

Շիրազի ստեղծագործություններում հանդիպում է Հոդը բառը մեծատառով: Սա նույնպես գրաբարյան շեշտադրում է , և իմաստով նկատի ունի հայոց երկիրը:

Գրաբարյան կիրառությունների յայնորեն գործածությանը նպասակել Աստվածաշնչի խոր իմացությունը: Վառ պատկերներով հարուստ և խոսքին զգացմունքայնություն հաղորդող ոճը Շիրազը սերում է Աստվածաշնչից՝ արևելյան գրականության դասական ստեղծագործությունից: Նա, անշուշտ, կրում է Աստվածաշնչի միջնորդավորված ազդեցությունը հենց ի սկզբանե, երբ վերնագրում է պոեմը «Բիբլիական», պոեմների շարքը՝ «Բիբլիականներ»:

«Աստծո գլուխգործոցը» պոեմի երկրորդ գլխում կարդում ենք.

Եվ հազար աչքով նայեց կերտվածքին,

Որ վեհ ու բարի նստել էր, ինչպես

Նոր արձանացյալ հսկա մի Մովսես: (Երկեր, հ. 2 էջ 45)

Հեղինակն այնքան լավ գիտի Աստվածաշունչը, որ անմիջապես համեմատական հոյակապ եզրեր է գտնում Աստծո կերտվածքի և նախակարապետ Մովսեսի հանդարտ վեհության միջև:

Շիրազը իր «Բիբլիականի երկրորդ արարչականը» պոեմում, հանգավորելով եթովբե և Հովբե բառերը, անում է աստվածաշնչյան բացահայտում.

Այս մարդացեղն է ճամփեց արևելքն իր հողագնդի,

Աշխարհ բերելով հրաբխի ու նուրբ մարդացեղն եթովբե,

Այնտեղ, ուր ջունգլին ողբում էր, ինչպես վիրավոր մի Հովբե: (Երկեր, Ճ. 2 էջ 26)

Քաջատեղյակ Աստվածաշնչին՝ Շիրազը ջունգլիների ողբը համեմատում է բորոտությամբ տառապող, վերքերով պատված Հովբին, որն անցնում է փորձություններով՝ կրելով Աստծո պատիժը, զրկվելով ընտանիքից և ունեցվածքից: Հաջորդ բանաստղերում շարունակվում է ներքին իմաստը առանց հիշատակելու Հովբի հանդեպ Աստծո հետագա բարեգթությունը:

Դու էլ բազմացիր՝ հավիտյան անեղծ

Քանի այս օշոշ ծաղիկն էլ բացվի՝

Թող քո սուրբ լեզվով քո հողը լցվի: (էջ 26)

«Բիբլիականի երկրորդ արարչականը» պոեմում տրամաբանական մի ողջ մեջբերում կա գրաբարով: Այս անգամ մեջբերումը «Նոր Գտակարան»-ից է, բայց մոտավոր ճշտությամբ.

«Ձի պիտ մարդանա ոչ միայն հացիվ,

Այլ բանիվ սրտի, այլ մտքի բանիվ (էջ 22)

Ենթադրում ենք, որ «Նոր Կաակարան»-ի (Ղուկ. Դ.4) այս միտքն է. «Ոչ հացի միայն կեցցե մարդ, այլ ամենայն բանիւ Աստուծոյ»:

Ճշգրիտ տարբերակը արևելահայերենով այսպես է. «Միայն հացով չէ, որ կապրի մարդ, այլ Աստծու ամեն խոսքով (Ղուկ. 1.4):

Ակնհայտ է, Շիրազը բառերին թելադրում է իր փիլիսոփայություն:

1.2 Նորաբանություններն ու դիպվածային բառերը Շիրազի լեզվական բառապաշարում ասես օրգանական համալրում են: Նորաբանությունները այն բառերն ու դարձվածքներն են, որոնք ստեղծվում, առաջ են գալիս լեզվի շարունակական զարգացման ընթացքում արտահայտելով նոր երևույթներ, իրողություններ ու հասկացություններ:

Նորաբանությունները լինում են լեզվական և հեղինակային կամ անհատական:
Նկատի առնելով Շիրազի անհատականությունը՝ արդեն հասկանալի է, որ նրա ստեղծագործություններին նոր երանգավորում են հաղորդում նորակազմությունները:

*Ծաղկանց անուշ բույրն ու քնքուշ լեզուն մրցելով իրար՝
Մեղրածով էին դարձնում Մասիսն ու հովիտն իր ծով,
Լոկ սաստանան էր ականջը գոցում/իր չար նախանձով,
Որ կշխեր այս մեղրահամերգն իր ճամփամիջին: (էջ 19)*

Շիրազն անհատական մեկնություն է տալիս մեղրածով բառին: Իր պատկերային առումով չի զիջում նորակազմ մեղրահամերգ՝ը, երբ նկարագրում է ծաղիկների զրույցը: Բանաստեղծն ամեն հնարանքի մեջ ապացուցել է իր տաղանդը, լեզվական փոքր միավորին՝ բառին անգամ տիրելու, իրենք դարձնելու բնածին շնորհը:

*Կուչ եկավ ահից մանուշակն՝ աստծո լեզուն բերանում,
Թաքնվեց թփում, ինչպես դեռա կույսն իր հոր վրանում
Լացեց քնքշաճիչ, բայց խիղճը կորցրեց արարողն ասես
Եվ իսկույն պոկեց հեզ մանուշակի քնքշանուշ լեզուն: (էջ 23)*

Շիրազի նորաբանությունները, որոնք հիմնականում կազմվել են բարդության միջոցով, յուրօրինակ համ ու հոտ են հաղորդում բանաստեղծական նյութին: Հանդիպում ենք՝ լեզվաբույր, նեկտարալեզու, վայրենաթոթով, աստվածագուն, հողմախելահեղ, փրփրաբարուր, այբբենաթուր, նորաստեղծ բարդությունների:

Բառակազմական կաղապարի համանմանությամբ Շիրազն ստեղծում է նոր բառեր. Կակաչաբույր (հարսնաբույր), մեխակալեզու (բազմալեզու), լուսավայրկյան (երկվայրկյան), վշտաշիվ (նորաշիվ):

Ո՛վ իմ վշտաշիվ (այս բառով նկատի ունի հայ մարդուն):

Շիրազի ստեղծագործություններից բառաքաղված մի շարք նորաբանություններ տեղ են գտել էդ. Ադայանի << Արդի հայերենի բացատրական բառարան>>-ում, որի մասին խոսվում է բառարանի <<Առաջաբան>>-ում:

Նորակազմությունների համակարգում իրենց ոճական երանգավորումով ու կիրառման հաճախականությամբ որոշակիորեն տարբերակվում են դիպվածային (օկագիռնալ) բառերը:

Ի տարբերություն սովորական բառերի՝ սրանք ընդհանուր հասարակական իրողություններ չեն, այլ անհատական՝ հեղինակային:

Դրանք հաճախ ստեղծվում են լեզվական նմանողության սկզբունքով:

Ու մտքում մի պահ ծաւի տվեց չարը սատանակաղկանձ: (Երկեր, հ. 2 էջ 21)

Իր նորաստեղծ բառի նմանությամբ, նույն կաղապարով Շիրազը ստեղծում է մեկ ուրիշը՝ ծնված երևակայությունից ու պահի անհրաժեշտությունից:

Մի անշեջ ու հեզ

Կապույտ բոցի պես

Դրեց բերանը վայրենակաղկանձ ուրիշ մի մարդու,

Ինչպես մայրն է միշտ դնում ստինքը բերանը որդու: (Երկեր, հ. 2 էջ 23)

Նարեկացիական շնչով, նրա ոգուն հարազատ՝ Շիրազն ստեղծում է փոթորկված հոգու փոթորկուն պատկերը, որտեղ նրա հեղինակային-անհատական բառերը թափ ու գորություն են հաղորդում խոսքին:

Թե կաս... բայց դու կաս, դու կաս ահարկո՛ւ, .

Կտրե իմ սրտից լեզուս մեղսալեռ,

Դու բնակիչն ես անմահ իմ հոգու: (Երկեր, հ. 2 էջ 86)

Դիպվածային բառերը ծնվում են և հորդում, երբ բանաստեղծի հուզապրումը հասնում է ծայրահեղ շիկացման.

Ներիր մանուկիս այս–բազմաչարչար,

Մեղսամակարդ եմ մարդս անկատար: (Երկեր, հ. 2 էջ 86)

Կամ՝

Կեղծիքի դեմ, խարդավանքի որումի դեմ չարի,

Միշտ բարության երկունքի մեջ՝ սրտարգանդ ես բարի: (Երկեր, հ. 2 էջ 104)

Շիրազի պատկերային մտածողությունը մերում է նոր բառ.

Մահվան մի փուշն էլ սիրտը չի մտնի,

էլ ինչ, ինչ քաղցկեղ , ինչ մահամերան:

Միայն իրեն բնորոշ բանաստեղծական նոր բառով, խոսքի արտահայտչականությունը պայմանավորող լեզվական տարբեր միջոցներով բանաստեղծը գործում է պատկերներով լեցուն մի գորգ, որը պատկերավոր մտածողության արգասիք է , ինչպես՝

*Ու ապշանքն աչքին՝ աղոթեց անհուն,
Քնած աղոթեց, աղոթեց անքուն (հակադր.)
Ինչքան աղոթեց, այնքան աղոտեց (համանուն.)
Իր նորականթեղ միտքն ու խարխափեց
Առեղծվածի դեմ հավերժ թվացող:*

Շիրազը բառապաշարի շերտերից պեղում է բառեր, անհրաժեշտության դեպքում ստեղծում իր անհատականը:

Նա հատուկ գոյականներից կազմում է կրավորակերպ չեզոք բայեր (մասիսվել, հունաստանվել, հիմալայվել, մերուժանվել, վասակվել), հանդիպում են նաև հասարակ գոյականներից կազմված ձևեր՝ շուշանվել, սվինվել, արաբվել, հարեմվել, օազիսվել և այլն:

Բառաստեղծման վարպետը փայլում է իր երևակայությամբ, քերականական և իրական ժամանակները իրեն ենթարկում.

*Մահը մահացուր.
Մեզ հավերժացար՝
Ոչթե անունով ինչ-որ ընդունայն,
Այլ հավերժ խոսքով իմ սրտի արյան,
Ինձ պարմանացուր, ինչպես տաղերս (էջ 121-122)*

Ճիշտ է, Շիրազի ստեղծած քերականական ժամանակը ժամանակային առանցքի վրա կայուն տեղ չունի, բայց հետաքրքիր է ժամանակի ընկալման իր ինքնատիպությամբ: Ուշագրավ է նաև Շիրազի նախասիրությանն արժանացած մարդանալ բայը:

Շիրազին չեն բավարարում հայերենի հազարավոր բառերը, և նա վարպետորեն կազմում է այնպիսի ձևեր, որոց շնորհիվ էլ ապահովում է իր խոսքի գեղարվեստական մեծ ուժը:

1.3 Բարբառային և ժողովրդախոսակցական բառեր

Հիշելով Չոպանյանի բառերը, որ Շիրազը «երեկվա խուժանային որբ տղեկ մը եղած է», հասկանալի է՝ նրա պոեզիան չէր կարող չսնվել ժողովրդական ակունքներից:

Նրա երգը տաքուկ և հոգեհարազատ է դառնում բարբառային ու ժողովրդախոսակցական բառերի շնորհիվ նունպես: Մեծանուն բանաստեղծն իր երգերին ժողովրդականություն հաղորդելու նպատակով, ինչպես նաև անմիջականություն ստեղծելու համար դիմել է բարբառային բառերի օգնությանը: Ժողովրդական մտածողությունը, բառն ու բանը հմտությամբ կիրառելով՝ Շիրազը բանաստեղծական տարբերակի ճիշտ ընտրություն է կատարել:

Դարդս տվի հովերին՝ հովերը չառան,

Դարդս տվի ծովերին՝ ծովերը չառան. (Ք.1. էջ 57)

Այստեղ վիշտ գրական բառի փոխարեն Շիրազն օգտագործում է դարդը. այս տողերում հաստատ վիշտ-ը անելիք չուներ: Առնել բայը այստեղ նունպես ժողովրդական նրբերանգ է ստանում:

Մի այլ տեղ հանդիպում ենք.

Տաքացավ հույսը՝ թխսամեր դառավ: (Երկեր h.2 էջ 125)

Ժողովրդականփորձառության զարմանալի իմացությունն (թուխս դառնալիս հավի ջերմաստիճանը բարձրանում է) օգնում է ժողովրդախոսակցական բառերով կատարելության հասնող գեղարվեստական պատկեր ստեղծելուն:

Երբ խոսում է ժողովրդական բժշկության անմահներից՝ «Հայոց Մխիթարն, Ամիր Դովլաթը», հարկ է համարում լրիմանիր ժողովրդախոսակցական բառի գործածությունը:

Մի թե լրիմանիք ճոխ արևելքի

Չգիտեն ակունքն հավերժ գոյանքի: (Երկեր h.2 էջ 125)

«Վանեցու ողբը» գործում փախեփախ-ը ոչ մի ուրիշ գրական բառով չես փոխարինի, բառն իր տեղում է ու դիպուկ, իրավիճակի համար ճիշտ ընտրված.

Փախեփախի այն գիշեր հայրս փորեց գլխահակ

Գերեզմանի պես մի հոր մեր հին Վանա կաղնու տակ (Ք.2. էջ 55)

Շիրազը բանաստեղծական խոսքի ամենաճշգրիտ ու անսխալական ներկայացուցիչներից մեկն է: Նա հարյուրավոր բառերից ընտրում է այն բառը (ինչ

բառաշերտի էլ պատկանի), որն ավելի ճիշտ ու դիպուկ է ներկայացնում ոչ միայն խոսքի իմաստը, այլ նաև տրամադրությունը:

Այսպիսով, լեզվական բառապաշարը իր գործուն և ոչ գործուն շերտերի ողջ զինանոցով Շիրազը փորձում է ծառայեցնել ի նպաստ գեղարվեստական խոսքի պատկերավորության և պատկերավոր մտածողությանը, որը նրան աներկբա հաջողվում է :

Եզրակացություն

Մեր դիտարկումից բխում է, և ունենք իբրև վերջնարդյունք տվյալ հետազոտական աշխատանքը հետևյալ եզրահանգմամբ. **լեզվական որևէ իրողության արդյունավետ ուսուցման համար կարևոր նախապայման է բնագրային հենք ընտրելը:**

Դրա միջոցով է իրականացվում ուսումնական մտային աշխատանքի այնպիսի կարևոր խնդիր, ինչպիսին է գեղարվեստական խոսքի, բառի արտաքուստ չարտահայտված, բայց ներքին շերտերում պահված ասելիքի բացահայտումը, ընկալումը և մեկնաբանումը:

Այսպես ապահովում ենք նաև միջառարկայական անքակտելի կապը՝ լեզու-գրականություն, գրականություն-լեզու

Ուսումնասիրելով Շիրազի քնարերգությունը (մասնավորապես երկեր, հատոր 2-րդ, Պոեմներ, «Քնար Հայաստանի»)՝ նկատել ենք, որ բանաստեղծը հավատարիմ է իր բանաստեղծական հավատամքին: Շիրազը հուզական թափով ներկայացնում է Աստծու արարչագործությունը, նրա գլուխգործոցը՝ մարդուն, փառաբանում է մորը, անգուսպ կարոտով հյուսում Մասիսի վերադարձի երգեր:

Աստված – մարդ – մայր – Մասիս. Շիրազը յուրաքանչյուրի համար հայոց լեզվի համալիր բառապաշարից գեղարվեստական պատկերների ուրույն լուծումներ ունի:

Աստծու արարչագործության աննախադեպ թափը, մարդու՝ տառապանքներով իմաստացած կյանքի ուղին, մայրամեծար բանաստեղծի որդիական սերը, Մասիսին ձոնված անգուսպ կարոտը Շիրազը ներկայացրել է՝ բառապաշարի շերտերից պեղելով բառեր, անհրաժեշտ դեպքում ստեղծելով իր անհատականը: Բառաստեղծ վարպետը փայլում է երևակայությամբ. ստեղծում է բառեր, որոնք հասկանալի են իմաստով, անհասկանալի՝ քերականորեն:

1. Շիրազը ստեղծում է հեղինակային պատկերավորման ինքնատիպ միջոցներ. հատուկ գոյականներից կազմում է կրավորակերպ չեզոք բայեր (մասիսվել, հիմալայվել, մերուժանվել, հունաստանվել), հանդիպում են նաև հասարակ գոյականներից կազմվող ձևեր:

Սրանք այնքան համահունչ են իմաստին, որ հասկանալի են, ընկալելի, միայն աչքի է զարնում քերականորեն անձանոթ ձևը:

Հեղինակն իր շատ գործերում ընթերցողին ժամանակի շնչին հաղորդակից դարձնելու և կոլորիտ ստեղծելու նպատակով օգտվել է գրաբարից, ոչ գործուն բառապաշարի շերտերի հասկություններից:

Շիրազը պոզեզիայի համ ու հոտ տալու, ժողովրդականություն հաղորդելու նպատակով կիրառում է բարբառային, ժողովրդախոսակցական բառեր:

Շիրազը խոր փիլիսոփա է. զարմացնում նրա վարպետությունը ու մտքի թռիչքը: Վերցնելով ժողովրդինը (առած, ասացվածք) գեղարվեստորեն վերադարձնում է նրան.

Ջուկը գլխից է հոտում, ոչ թե մարմնից առաթուր:

Շիրազի պոեզիայում կարևոր տեղ են զբաղեցնում դիպվածային բառերը:

Շիրազի քնարերգությունը մի շտեմարան է, որ օգնում է դիտարկելու լեզվի, ոճի առանձնահատկությունները, իսկ լեզվավոճական իրողություններն ուսումնասիրելիս շահում է, իհարկե, քնարերգությունը՝ ընթերցողի առջև բացահայտելով նոր ու գաղտնաձածուկ շերտեր:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

Ա. Մենագրություններ, գիտական հրապարակումներ

1. Գ. Ջահուկյան և այլք, Հայոց լեզու, հ. 1, Երևան, ԵՊՀ. հրատ., 1980, էջ 528:
2. Լ. Եզեկյան, Հայոց լեզու, Երևան, ԵՊՀ, հրատ., 2005, էջ 398:

Բ. Բառարաններ

1. Էդ. Աղայան, Արդի հայերենի բացատրական բառարան, Երևան, «Հայաստան» հրատ., 1976, հ. 1, էջ 950, հ. 2, էջ 690:
2. Փ. Մեյթիխանյան, «Նոր բառերի բացատրական բառարան» Երևան, «Փյունիկ» հրատ, 1996, էջ 208:

Գ.Գեղարվեստական գրականություն

Հովհ.Շիրազ, Երկեր, հ.2,Պոեմներ, «Սով. գրող» հրատ., Երևան 1982:

Հովհ.Շիրազ, Քնար Հայաստանի, Գիրք երկրորդ, Հայպետհրատ, Երևան 1964

Աստվածաշունչ Մատեան Հին և Նոր կտակարանների, սբ էջմիածին, 2001:

Աստվածաշունչ Մատեան Հին և Նոր կտակարանաց, Երևան, 1997: